مۆدێرنزم، یان هونەری ڕۆح گەورە

د. سەباح عەبدوڵڵا ساڵح
(ئەمەریکا)

هونەر لە پێناو هونەر.. هونەر لەژێر چاودێری هونەرەوە.. ناکۆکییەکانی هونەر لە گەڵ هونەر.. هونەری دژ بە کۆمەڵ.. هونەری دژ بە جوانی.. هونەری دژ بە ئایین.. هونەری دژ بە سیاسەت.. هونەری سەربەست... هونەری ئۆپۆزیشن هونەری بێ ویژدان، هونەری دنیا تێکدەر.. هونەری ڕا لەخۆ یان ڕۆح گەورە، هونەری بێ شەرم و حەیا.. هونەری پڕ لە پرسیار.. پیاوانی ساڵی ١٩١٤ جۆرە ئایدیۆلۆژییەتێک کە دەیەوێ دنیای هونەر لە دنیای ڕۆژانە جیاواز بکاتەوە.. ئەو هونەرەی کە لای ئافرەت دەگرێت. ئەم هونەرەی کە مەترسی لە هێزی ئافرەت دەکات. ئەم هونەرەی کە لەبەر سێبەریدا پۆستمۆدێرنیزم خۆی دەناسێنێ.

ئەمانەی سەرەوە هەندێکن لەو زاراوانەی کە مۆدێرنیزم پێیانەوە دەناسرێتەوە.

ئەمانەی خوارەوەش هەندێکن لەو ناوانەی کە پێیانەوە مۆدێرنیزم دەبێت بەمێژوو:

ڕۆماننووسان: جەیمس جۆیس، تۆماس مان، فرانز کافکا، ڤەرجینیا وۆڵف، فۆرد مادەکس فۆرد، دی ئێچ لۆرەنس، هێنری جەیمس، گێترود شتاین.

درامانووسان: هینریک ئیبسن، ئۆگەست سترنبێرگ، جۆرج بەرنارد شۆ، ئەنتوان چیکۆڤ، ئەنتۆنین ئەرتۆ، ئێروین پیسکاتۆر، بێرتۆڵد برێخت.

شاعیران: تی. ئێس . ئیلیۆت، ئێزرا پاوەند، دەبلیو.بی. یەیتس، دەبلیو. ئێچ . ئۆدن، ئەلن تەیت، ئێچ . دی، والەس ستیڤنسن.

ڕەخنەنووسان: جۆرج براندیس، ئێف. تی . مارینێتی، هێنری بێرگسۆن، ئۆرتێگە وای گاسێت، تی. ئی. هولم.

تەلارسازان: لیَ کوربوسی، ڤان دیَر رِۆهی، فرانک لۆید رایت، هەروەها شێوازی بێناسازی ئینتەرناشناڵ.

بزووتنەوەکان: ناچرەلیزم، سیمبۆلیزم، سریالیزم، کیوبیزم، دادائیزم، ئیمیگیزم.

هونەرمەندان: پابلۆ پیکاسۆ، هێنری ماتیس، جۆرج براک، پۆڵ سێزان، مارسێل دو چامپ.

ئەم ناو و زاراوانە یەکسەر چەند شتێکی گشتیمان لە بارەی مۆدێرنیزمەوە بۆ ئاشکرا دەکەن. مۆدێرنیزم بەشێوەیەکی سەرەکی بریتییە لە بەرهەمێکی کولتووری ئەورووپی و ئەمریکی جۆراوجۆر.

لە لایەکەوە ئەدەب و هونەرە جوانەکان و رەخنەی ئەدەبی دەگرێتەوەو لەلایەکی ترەوە تەلارسازی و شار ئاوەدان کردن و رازاندنەوەی ناو ماڵ و دروست کردنی کورسی و قەنەفە دەگرێتەوە.

مۆدێرنیزم بەرهەمی ئەمرۆ نییە، بەڵکو بۆ چەرخی رابردوو دەگەرِێتەوە، بەلای گەلیَ لە مێژوونووسانەوە، لە دەوروبەری ساڵی ١٨٩٠ تاکو دەوروبەری ساڵی ١٩٣٠.

دوو شتی تریش:

هەموو بابەتەکانی مۆدێرنیزم لەژێر ئاڵای تازەگەری خۆیان دەناسێنن و کار دەکەن و زۆربەی ئەم کارە کولتوورییە لە دەستکردی پیاوە نەک ئافرەت. هەروەکو ئەم قسانەی خوارەوە ئاشکرای دەکەن، ئەم کارە کولتوورییە کارێکی تەنیا نەبوو، بەڵکو بەشێک بوو لە شۆرِشێکی زانستی و رۆشنبیری کە لە چەند بارێکی سەرەکیدا، کۆمەڵگەکانی ئەورووپی بەشێوەیەکی رادیکاڵی هێنا گۆرِانەوە.

رۆماننووسی بەریتانی دی. ئێچ . لۆرەنس لە رۆمانی Kangaroo (کەنغەر)دا ئەمە دەنووسێت:

It was in 1915 the old world) (١) (ended

واتە: لە ساڵی ١٩١٥دا دنیای کۆن کۆتایی هات.

هاووڵاتییەکی لۆرەنس، رۆماننووسی ئافرەت ڤەرجینیا وۆڵف گەلیَ بە وردتر لەم بارەیەوە دەدوێت: (لە مانگی دوازدەی ١٩١٠دا یان لە دەوروبەریدا، خوو و رەفتاری ئادەمیزاد گۆرِا.. هەموو جۆرە پێوەندییەکی نێوان ئاغاو خزمەتکار، ژن و مێرد، باوک و دایک و منداڵ. ئەم گۆرِانانەش بوون بە هۆی چەند گۆرِانێکی دیکە، لە ئایین و شێوەی ژیان و سیاسەت و ئەدەبەوە)

پێش وۆڵف بە نزیکەی یازدە ساڵ، دراماننووسی سوێدی ئۆگەست سترنبێرگ ئاگادارمان دەکاتەوە چۆن بەهۆی ئەم گۆرِانکاریانەی دنیا، خەڵک سەری لیَ شێواوەو نە لە حازرەکی present دەگات، نە لە رابردوو past دەگات و گەلیَ لە دوارِۆژ Future بەترسە (٣)

هونەرناسی بەریتانی هیربەرت رِید کە لە ساڵی ١٩٣٣دا چاوی بە هەندی لە تابلۆکانی پیکاسۆ کەوت، بەم شێوەیە هەستی خۆی دەربرِی:

(ئەمرۆ نیگارکێشی ئەورووپی بەهیچ شێوەیەک، نایەوێ خۆی لە رابردووی ئەم هونەرە بگەیەنێت، بەڵکو هەوڵ دەدات هەموو جۆرە پێوەندییەک لەگەڵ رابردوو بپچرِێنێت.) (٤)

لەم بارەیەوە هونەرمەند پۆڵ کلی قسەیەکی بەسوودی هەیە:

(جاران رەسمی ئەو شتانەمان دەکرد کە بەچاو دەبینران، واتە ئەم جۆرە شتانەی کە زەوقمان پێیان دەهات یاخود حەزمان دەکرد تەماشایان بکەین.. بەڵام ئەمرۆ ئەم شتانەی کە رەسمیان دەکەین، جۆرەها ماناو شێوەیان هەیە و گەلیَ جار بە پێچەوانەی شێوەی بیرکردنەوەو شێوازی جارانن.)(٥)

قسەکانی لۆرەنس و وۆڵف و سترنبێرگ و رِید و کلی چەند خاڵێکی وردترمان لە بارەی مۆدێرنیزمەوە بۆ ئاشکرا دەکەن، مۆدێرنیزم هەموو جۆرە پێوەندییەکی کۆمەڵایەتی خستە ژێر پرسیارەوە، بەتایبەتی شوێنی ئافرەت لەناو کۆمەڵدا. هەروەها رێگای کردەوە بۆ ئادەمیزاد بۆ ئەوەی سەرلەنوێ پێناسەی مانای ژیان بکات.

مۆدێرنیزم بەردی بناغەی ئایینی لەق کرد. لەناو دنیای مۆدێرنیزمدا خواوەند لە پاشایەتی دەکەوێ. مۆدێرنیزم هونەرو ئەدەبی زیندوو کردەوەو ئازادی دا بە هونەرمەند و هونەرەکانی لەژێر دەسەڵاتی ئایین و سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە رزگار کرد. هونەر بۆ خاتری هونەر بوو بە دروشمی گەلیَ لە هونەرمەندان و نووسەران. مۆدێرنیزم هونەری لە بیرۆکەی جوانی جیاواز کردەوە.

مۆدێرنیزم وازی لە ریالیزمی تەقلیدی هێنا، ئا بەو شێوەیە هونەرو ئەدەبی رزگار کرد لە لاساکردنەوەی ئەم

دنیـایەی کـە بەچاو دەبینرێت. مـۆدێرنیـزم بەبێ شـەرمـە خـۆی بە هونەری بەرز ناساند و دوژمنانی بە هونەری نزم یاخود هونەری میللی جا لەم هەڵوێستـەدا مۆدێرنیـزم بە ئایدیۆلۆژیەکی دژ بە دیموکراسی ناسرا. لە ئەنجامـدا بوو بە جۆرە ئایدیۆلۆژیەتێک بۆ گاڵتە پێکردن و ڕیسواکردنی زەوقەکانی هونەری مـیللی. واتە ئەو کـەسـەی کە ئەمرۆ دەڵێت: (ئەو زەوقەی کە من لە مۆزارت وەریدەگرم گەلێ لەو زەوقـە بە نرخـتـرە کـە تۆ لە حـەیرانەکـانی ڕەسـووڵ گـەردی وەریدەگـری)، ئەو کـەسـە هیچ ڕاسـتـیـیـەکـمـان دەربارەی زەوقی هونەری بۆ ئاشکرا ناکـات، بەڵکو ئەم کـەسـە تەنیـا ئەوەمـان نیـشـان دەدات کـە بەچاوی مـۆدێرنیـزمـەوە تەمـاشـای زەوقی هونەری دەکـات، مۆدێرنیزم بەلووت بەرزێتی خۆیەوە شەرمی نییە، چونکە هەروەکو یەکێ لە هەرە بەناوبانگـترین بیـرمـەندەکـانی مۆدێرنیزم ناوی (تی.ئی. هۆڵم)ە دەڵێت؛ هونەرو ئەدەبی مۆدێرنیزم خۆیان بەدۆستی مرۆڤایەتی حسێب ناکەن(٦)

مۆدێرنیزم، یان پیاوەکانی ساڵی ١٩١٤

گـەلێ جار مۆدێرنیزم بە (پیـاوەکـانی سـاڵی ١٩١٤) دەناسـرێت، ئەمــە لەبەر ئەوەیە، چونکە زۆربەی زۆری هونەرمەندان و نووسەرانی ئەم بزووتنەوەیە بریتیبوون لە پیـاوانی گـەنجی بە ڕق لەو پیـاوە پیـرانەی کـە یەکـەم جەنگی جیهانییان هەڵگیرساند. بۆ نووسەرانێک وەکو: دی. ئێچ. لۆرەنس و تی ئێس. ئێلیـۆت و ئێزرا پاوەندو بەرنارد شـۆ و چەندانی تر، ئەو شـەڕە بەڵگەی ئەوە بوو کـە لەمـەودوا دەبێ سـەرلەنوێ ژیان و بیـروباوەڕەکـان پێناسە بکرێنەوە. هەروەها ئەو شەڕە بوو بە هۆی کوشتن و بریندار بوون و ونبـوونی گـەلێ لەو گـەنجـانە. بۆیە لە چەند بارێکەوە سـەربوردەی مـۆدێرنیـزم بریتـیـیـە لە سەربوردەی یەکەم شەڕی جیهانی.

شـایانی باسـە ئەم شـەڕە بۆی دانرابوو بە یەکـجـاری کـۆتایی بەشەڕ بێنێت. گـەلێ لە کـەسایەتی بەریتـانی و فـەرەنسی لەو بڕوایە دابوون، شەڕەکە دوارۆژێکی گـەلێ خۆش و بەسوودی دەبێت بۆ هەموو گەلانی جیهان. ئا بەم شێـوەیە شەڕ بۆ ڕزگـارکـردنی ئادەمـیزاد لە شـەڕ بوو بە دروشمێک، جۆرەها وشە پڕۆپاگەندەیان بۆ دەکرد، وشەی وەکـو قـوربانی، شـەرەف و بوێری، هەروەکـو ئەم پارچە هۆنراوەی ئێریک بلێر (پێش ئەوەی ناوی خۆی بکات بە جۆرج ئۆروێل) نیشانمان دەدات:

ئەی لاوەکانی ئینگلستان، هەستن لە خەو
چونکە لە کاتێکدا کە نیشتمان پێویستی بە یارمەتییە
ئەگەر ئێوە بە هەزاران فریای نەکەون
بە ڕاستی ئێوە ترسنۆکن.

ئەم پارچە هۆنراوەیە دەنگی ئەم دنیایە کۆنەیە کە دی. ئێچ لۆرەنس دەڵێت لە سـاڵی ١٩١٠دا کـۆتایی هات. هەروەک هۆنراوەکەی ئاشکرای دەکات، لەم دنیایە کۆنەدا ئەوەی پیاوی جاحێڵ بێت، دەبێ خاوەن غیرەت بێت و لە پێناوی وڵات ئامادە بێت خۆی بکات بە قوربانی، ئەگینا ئەو پیـاوە لەلایەن کۆمەڵەوە ڕیسوا دەکرێت و بە ترسنۆک لە قـەڵەم دەدرێت. واتە: ئەم هۆنراوەیە جـۆرە پێناسـە کردنێکی پیاومان بۆ دەکات، پێناسەیەک کە لە کۆنەوە لەلایەن کۆمەڵەوە پەسند کراوە.

ئەم هۆنراوەیە، ئەگەرچی ناوی ئافرەت ناهێنێت، بەڵام بە وسکتی پێناسەی ئافرەتیش دەکات، واتە ئەگەر پیاو سەرچاوەی ئازایەتی و غیـرەت بێت، ئافرەت سەرچاوەی ترس و گـریانە، ئەگـەر پاراسـتنی نیـشـتـمـان ئەرکی سەرشانی پیاو بێت، بەڕێوەبردنی کاروباری ماڵەوە دەبێ ئەرکی سەرشانی ئافرەت بێت، ئەگەر پیاو خاوەن مێشک بێت، ئافرەت خاوەن سـۆزە (عـاتیـفـە). ئەگەر شەڕکردن پیشەی پیاو بێت، ئەوا دڵدانەوە پیشەی ئافرەتە.

تێکسـتـە بێ دەنگەکەی ئەم پارچە هۆنراوەیە گـەلێ بە وردتر حـاڵی ئەم دنیـایە کـۆنەمـان بۆ ڕوون دەکـاتەوە، چاکەو خراپەش بە ئاسانی دیارکراون.

خودا خـاوەنی ئەم دنیـایەیە. پاداشت و سزا لە دەستی خودایە، خوداش لە ڕێگای کۆمەڵەوە دەسەڵات دەگێڕێت. پیاویان پیـاو گۆتییە، ژنیشیـان ژن گۆتییە. هونەرمەند بەشێکە لە گەل، هونەر بۆ خزمەتکردنی کۆمەڵە. دنیای ڕاسـتی، ئەم دنیـایەیە کـە بەچاو دەبینرێت. زمـان بەبێ گومانەوە کارەکانی خۆی بەجێ دەگەیەنێ.

ئۆروێل ئەم پارچە هۆنراوەی لە سـاڵی ١٩١٤دا نووسی، لە کاتێکدا کە زۆربەی خەڵک لەو باوەڕەدا بوون شەڕەکە زیاتر لە ساڵێک ناخایەنێت، بەڵام ساڵێک بوو بە دوو ساڵ، دوو ساڵ بوو بە سێ ساڵ، سێ ساڵ بوو بە چوار سـاڵ، شـەڕ وەسـتـانی نەبوو، لەوەش خراپتـر، تاکـو ئەوکـات ئەو شـەڕە لە هەمـوو شـەڕێکی دیکە خوێناویتـر

بوو:

ده ملیـۆن کەس کـوژران، ٢١ ملیـۆن بریندار بوون . لە سـاڵی ١٩١٦دا بەیەک ڕۆژ بەریتـانیـا شـێـست هەزار سـەربازی لێ کـوژرا. لەلایەکی ترەوە تێچووی ئەو شـەڕە گەیشـتـە ٧٣٣ بلیـۆن دۆلار، بە ملیـۆنان خـەڵک بوون بە دەرۆزەکـەر و بێ دەرامـەت، هەروەها ئەو شـەڕە شـێـوەی شەڕکردنی گۆڕی: لە بەرامبەر تۆپ و چەکی ئۆتۆماتیکی و دەبابەو چەکی کیمیاویدا پیاو لە ئازایەتی کەوت، بە غـیـرەت و بێ غـیـرەت وەکـو یەکـیـان لێـهـات. ئا بەم شێوەیە، شەڕی یەکەمی جیـهانی کە بۆی دانرا بوو بە یەکجاری ئادەمیزاد لە شەڕ ڕزگار بکات و دوارۆژێکی بەختـەوەری بۆ دابین بـکات، ئەو شـەڕە بەپێـچـەوانەوە، دنیـایەکی هەتا بڵـێی تاریک و پڕ لە هەژاری و غـەم و پەژارەی لێ پەیدا بوو. ئەو شەڕە زۆر بەتوندی بناغەکانی دنیـای کـۆنی هێنا هەژان و هەمـوو جـۆرە بیـروباوەڕێکی خستە ژێر پرسیارەوە.

یەکێ لەو نووسەرانەی کە لە شەڕی یەکەمی جیهانیدا کـوژرا، ناوی ڕۆبەرت گـرەیڤس بەم شـێـوەیە باسی ژیانی ناو سەنگەر دەکات:

(هەمـوو شـەوان دەچووین مـردووەکـانمان خـڕدەکـردەوە. گـەلێ لە لاشـەکـان ئەسـتـوور ببـوون. زگی هەندێکـیـان شەقی بردبوو. لەبەر بۆن بۆگەنی گەلێکمان دەڕشاینەوە. ڕۆژ بە ڕۆژ ڕەنگی دەمـوچاوی مـردووەکـان دەگـۆڕان: لە سپییـەوە بۆ سوور، لە سوور بۆ قـاوەیی، لە قـاوەیی بۆ سەوز، لە سەوزەوەش بۆ ڕەش.)(٢)

بەلای گـەنجـانی وەکـو گـرەیڤس، سـەبەبکاری ئەم کـارەسـاتە خـوێناوییـە ئەو پیـاوە پیـرانە بوون کـە بە ڕۆشنایی بیـروباوەڕەکـانی دنیـای کـۆنەوە لە بارودۆخی دنیا دەگەیشتن. ئا بەم شێوەیە نەوەی نوێ بوو بە دوژمنی هەرە گەورەی نـەوەی کۆن. یەکێ لەو شاعیرانەی ئینگلیز ناوی ولفـرید ئۆوین کە لە ٤/١١/١٩١٨دا کـوژرا، لەم بارەیەوە چاک دەدوێ و دەڵێت: بۆ ئەوەی هۆنراوە بتوانێ بە ڕاسـتـی باسی شـەڕ بکات، دەبێ خـۆی لە وشـە و زاراوەی پیـاوانی پیـر ڕزگـار بکات و پشـتـی خـۆی بە گوتاری ڕەق و هیشک و تووندو نوێ ببەستێتەوە.

ئۆوین بە ئاشکرا دەیەوی زمـانی هۆنراوە لە وشـەی وەکـو: شـەرەف و غـیـرەت و ئازایەتی و قـارەمـانیـدا بڕەوێنـەوە، لە هۆنراوەکانیدا، لە باتی ئەم جۆرە وشانە، ئۆوین تەنیـا ڕاسـتـی ئاشکرا دەکـات: فـلان کـەس دەستێکی نەما، فلان سەرباز هەردوو قاچی نەما، فلانە گـەنج هەردوو چاوی نەمـا، دنیـای شـەڕ ئا بەم ڕەوشـەیە، ئەرکی شاعیریش ئەم جۆرە ڕاستییانە بەرچاو بکات:

true poets must be truthful (٣)

واتە (...شاعیری ڕاستەقینە دەبێ ڕاستگۆ بێت.)

دوای ئەو شـەڕە بە چوار سـاڵ، تی. ئێس . ئیلیـۆت بەشێوەیەکی گەلێک ڕەقترو ساردتر ئەم قسانەی ئۆوین دووبـارە دەکـــاتـەوە. لە بـەشی یـەکـــەمـی هـۆنـراوە بەناوبانگەکـەیدا، بەناونیـشـانی The waste land واتە (خـاکی کـاول) دوو کـۆنە سـەرباز لەدوای شـەڕەوە چاویان پێک دەکەوێتەوە. کە تەماشای دەوروبەری خۆیان دەکەن زۆر دڵـتەنگ دەبن: هەمـوو جێیەک بۆتە کاولگە. تەنیـا پیـرەکـان هاتوچۆی لەسـەر دەکـەن و تام لە ژیان وەردەگرن.

بۆ هونەرمـەندانی لاو، هۆنراوەکەی ئیلیـۆت لە لایەک وەکـو شـۆڕشـێکی هونەری بوو، واتە شـۆڕشـێک کـە بە ڕەگـەز و ڕوخـسـار form کـارەکـانی هونەری ئەدەبی دەخـاتە گـۆڕانەوە و لە لایەکی ترەوە وەکـو سـەرەتای دنیـایەکی نوێ بوو، واتە دنیـایەک کـە تیـایدا هەمـوو بیروباوەڕ و کردار و پێوەندییەک بەچاوی گومانەوە سەیر دەکـرێت و لێی دەکـۆڵدرێتـەوە. دوو سـاڵ لە دوای بڵاوکردنەوەی ئەم چامەیە، شاعیـرێکی ئینگلیزی گەنج بەناوی دەبلیـو. ئێچ. ئۆدن کـە ئەوکـات قـوتابی پۆلی یەکەمی زانکۆ بوو، ڕۆژێک ئەم پارچە هەواڵەی بە یەکێ لە مامۆستایەکانی خۆی ڕاگەیاند: (هەموو هۆنراوەکانی خۆم دڕاند.) مـامۆسـتـایەکە بە سەرسوڕمانەوە پرسی: (لەبەرچی؟) ئۆدن یەکسـەر ئەم وەڵامـەی پێ دا: (لەبەر ئەوەی گـشت هۆنراوەکـانم ڕۆمـانتـیکی بوون. ئەم جۆرە هۆنراوانەش بۆ ئەمڕۆ ناشێن.) کە مامۆستاکە داوای لە قوتابییـەکەی کرد زیاتر قسـەکەی ڕوون بکاتەوە، ئۆدن وتی: (دەبێ ئەمڕۆ ئیلیـۆت بخـوێنینەوە. مـاوەیەکە من ئیلیـۆت دەخـوێنمـەوە. ئێسـتـاکە دەزانم بەچ شێـوەیەک دەمەوێ هۆنراوە بنووسم.)

هەرچەندە لە بارێکەوە بۆ ئیلیـۆت ئەم هۆنراوەیە بریتی بوو لە پرۆژەیەکی تایبەتی کە تیایدا هەوڵ دەدات هەندێ ئاسنی سارد بکوتێتەوە کە دژی زەحمەتییەکانی ژیانە، بۆ هونەرمـەندانی گـەنج ئەم هۆنراوەیە پەیامی گـەیشـتـنی

جیهانێکی نوێی ڕاگەیاند (٥)
پێنج ساڵ دوای ئەم هۆنراوەی کە جۆرج ئۆرویل لە ساڵی ١٩١٤ دا نووسیبووی، خودی ئەم نووسەرەش، وەکو ئۆدن، بوو بە نووسەرێکی دیکە، ئەمەش نموونەیەکە لە قسەکانی ئۆڕوێلی گۆڕاو:
(... لە دەوروبەری ساڵی ١٩١٨دا، خەڵکێکی لاو، بەتایبەتی ئەوانەی کە تەمەنیان لە چل ساڵ کەمتر بوو، گەلێ بە ڕق بوون لە پیرەکانیان، ئەو هەستە بەهێزەی دژی شەڕو چەکەمەنی کە لەناو کۆمەڵدا پەیدا ببوو، بوو بە هێزێکی بەهێزتر دژی هەموو جۆرە دەسەڵات و پیرۆزمەندییەک). (٦)
لێرەدا، هەروەکو وشەکانی ئۆرویل دیاری دەکەن، شەڕی یەکەمی جیهانی گۆڕانێکی ڕادیکالی لە ژیانی ئەورووپیدا کرد، هەم لە بارەی سیاسییەوە، هەم لەبارەی کۆمەڵایەتییەوە، هەم لە بارەی ئابوورییەوە. ئەورووپا بوو بە ئەورووپایەکی تر. لەگەڵێ وڵات ئافرەت مافی دەنگدانی پێ دراو ئەرک و مافەکانیان خرانە ناو گفتوگۆی ڕۆژانەوە. هەموو جۆرە بیروباوەڕێک هاتە هەژانەوە دنیای کولتووریش هەمان جۆرە گۆڕانی لێ پەیدا بوو.
بۆیە لەم هەڵوەستەدا دەتوانین بڵێین مۆدێرنیزم، بەو ڕەنگەی کە دەیناسین، بریتییە لە پرۆژەیەکی هونەری و ئەدەبی کە لەبەر سێبەری شەڕی یەکەمی جیهانیدا کاری کردووە و لەوەوە خۆی دەناسێنێت، بۆیە (پیاوەکانی ١٩١٤) بەکورتە مێژوویەکی مۆدێرنیزم حسێب دەکرێت.

مۆدێرنیزم و داروینیزم

پەنجاو پێنج ساڵ پێش جەنگی یەکەمی جیهانی، چارلس داروین کتێبە بەناوبانگەکەی بەناونیشانی (ڕەچەڵەکی جۆرەکان- أصل الأنواع)ی بڵاو کردەوە. نووسینی ئەم کتێبە دوو ساڵی خایاند، لێکۆڵینەوەکەش پێنج ساڵ.
وەکو شەڕی یەکەمی جیهانی، ئەم کتێبە یەکسەر بوو بە ڕووداوێکی گەلێ قووڵ و مێژوویی و پڕ لە پرسیار. دەورێکی گەلێ بەهێزی هەبوو لە بۆ لاواز کردنی بیروباوەڕەکانی کۆمەڵ، یەکێ لەم بیروباوەڕانە کە سەر بە مەسیحییەت بوو بەم شێوەیە مانای ژیانی چەسپاندبوو: پەیدابوونی دنیا بریتییە لە پرۆژەیەکی خودایی، لەم پرۆژەیەدا خودا بیری لە هەموو شت و بابەتێک کردۆتەوەو زۆر بە وردی و زۆر بە ڕێکوپێکی سەرەتاو دوارۆژی هەر یەک لە ئەندامانی ئەم دنیایە دیارکردووە.
ئەوەی کە ئادەمیزاد سەرەدەری لێ دەرناکات، یاخود بەلایەوە کارێکی بێ مانەیە، بەلای خوداوە شتێکی ئاشکراو پڕ لە مانایە. واتە هەموو جۆرە مردنێک، هەموو جۆرە کارەساتێک، هەموو جۆرە ناخۆشییەک، یاخود هەموو جۆرە خۆشی و گۆڕانێک، ئەمانە هەموویان بەشێکن لەو پرۆژە خودایییە.
هۆنراوە بەناوبانگەکەی شاعیری ئینگلیزی ئەلفرێد تێنەسون (١٨٠٩-١٨٩٢) بەناونیشانی In Memoriam (بیرەوەری) نموونەیەکی چاکی ئەم جۆرە باوەڕەمان ئاراستە دەکات. لە دەسپێکی هۆنراوەکەدا تێنەسون زۆر غەمبارە لەبەر ئەوەی برادەرێکی گەلێ گەنج و خۆشەویستی بە مەلەوانی خنکاوە. دنیا لەبەر چاوی تێنەسون ڕەش بووەو نازانی چۆن دڵی خۆی بداتەوە. دێڕ لە دوای دێڕ تێنەسون هەوڵ دەدات لە هۆیەکانی ئەم تراجیدیایە بکۆڵێتەوە. لە نیوەی هۆنراوەکەدا و بەشێوەیەکی ناکاو، تێنەسون پرسیارەکانی ئاراستەی خودا دەکات و بەبێ ئەوەی ئاگاداربێت، ڕێگا بە ئایدیۆلۆژییەتی مەسیحییەت دەدات مانای ئەم ڕووداوەی بۆ ئاشکرا بکات.
ئا بەم نزمە تێنەسون دڵی خۆی دەداتەوە:
هەموو مردنێک کاری خودایە، خودا لە کاری خۆی دەگات، بەبێ خودا ژیان شتێکی بێ مانایە، خودا بەردەوام دەزانی چ جۆرە پرۆژەیەکی لە بەردەستە، چاک دەزانێت بۆ مردن و لە دایکبوون ڕوو دەدەن، کێ گوناحبارەو کێ بێ خەتایە، لێرەدا مەسیحییەت ڕووداوەکانی دنیا دەکات بە ڕووداوی پڕ لە ماناو بەم ڕێگەیە یارمەتی یەکێکی وەکو تێنەسون دەدات، تا غەم بەلاوە بنێت و دڵی خۆی خۆش بکات بەو ڕۆژەی کە تێیدا لە دوای مردنەوە بەدیداری برادەرەکەی خۆی شاد دەبێتەوە.
مەبەستی داروین ئەوە نەبوو زەرەر بەم جۆرە دنیایە بدات کە بەر لە سەدان ساڵ مەسیحییەت سازی کردبوو، بە پێچەوانەوە، داروین مرۆڤێکی شەرمن و بێ دەعیە بوو و بە ڕق نەبوو لە ئایین. زۆربەی یەکشەمان سەردانی کڵێسای دەکرد. مەبەستی داروین ئەوەبوو هەندی شت بە

ڕێگای زانستەوە ڕوون بکاتەوە: بۆ نموونە، لەبەر چی لەناو سروشتدا ٦٠٠٠ ساڵ وەکو شەش دەقیقەیە، لەبەر چی هەندێ ئاژەڵ ملیان گەلێک درێژە، لەبەرچی هەندێک لە شێوەکانی ژیان قڕانیان بۆ دێت، لەبەرچی چەند شێوەیەکی تر بەتواناتر دەبن و زیاد دەکەن.

داروین ناڵێت خودا هەیە یان نییە، بەڵام ئەم بەڵگانەی کە دەیدات، دەسەڵاتی ئایینی بەلاوە دەنێن و دنیا لە پرۆژەیەکی خوداییەوە دەکەن بە پرۆژەیەکی سەر بە سروشت. لەم بارەیەوە تۆماس هێنری هەکسلی دەڵێت: لە دوای کتێبەکەی داروین دنیا وەکو خۆی نەما، چونکە ناوبژی کردن لە نێوان مێشکی سەربەست و دەسەڵاتی ئایینی بوو بە شتێکی مەحاڵ، دەبێ لایەک بۆ لایەکی تر دابینێ:

one or the other will have to succumb.

بۆ بەرتراند ڕەسل، گرنگی داروین لەوە دابوو کە ڕێگایەکی بۆ ئادەمیزاد دۆزییەوە بۆ ئەوەی بەیەکجاری خۆی لە دیکتاتۆرییەتی هەموو جۆرە دەسەڵاتێکی خوداییەوە ئازاد بکات:

the tyranny of all non - human power. (٢)

بۆ بێرت جەیمس لۆوینبێرگ، داروین شۆڕشێکی مێشکسازی هەڵگیرساند و دنیای کۆنی لە ڕەگەوە دەرهێنا. (٣)

واتە لە بارەی ژیانی کولتوورییەوە، داروین دنیایەکی نوێی بۆ هونەرمەندو ڕۆشنبیران سازکرد، دنیایەک کە تێیدا سروشت، نەک ئایین، وەڵامی پرسیارەکان دەداتەوە.

بەڵام بەپێچەوانەی دنیای ڕابردوو، ئەم دنیایە نوێیە لە توانایدا نییە دڵی هیچ کەسێکی غەمبار بداتەوە، بەتایبەتی بەم شێوەیەی کە دنیای کۆن دڵی تێنەسونی داوە.

دنیای داروین بەسەرێک خەڵک ئازاد دەکات لە ژێر دەسەڵاتی خوداییەوە، بەڵام بە سەرێکی دیکەوە داوای نرخێکی گەلێ گران دەکات بۆ ئەم ئازادییە. ئایین سەری دێشی بۆ دڵدانەوە، بەڵام زانست دەست بەسەراوە بەرامبەر پەژارەو تاڵی، بۆ هەندێ کەس دنیای داروین دنیای خۆشی و سەربەستییە ، بۆ هەندێ کەسانی تریش سەر لێ شێوان و دڵتەنگییە.

لەم بارەیەوە بەرناردشۆ قسەیەکی بەسوود دەگێڕێتەوە. لەدوای بڵاوبوونەوەی کتێبەکەی داروین بە ٢٥ ساڵ، بەرناردشۆ شاری دەبلنی بەجێهێشت و لە شاری لەندەن نیشتەجێ بوو، لە هەموو لایەکەوە بە چاکی و بەخراپی باس باسی داروین بوو، ئێوارەیەک بەرناردشۆ دەچێت بۆ ئاهەنگی زەماوەندی برادەرێکی خۆی، کە دەگاتە شوێنەکە یەکسەر واقی وڕدەمێنێ: کۆمەڵە پیاوێک خەریکن دەمکوتی پیاوێک بکەن کە چۆتە سەر مێزێک بۆ ئەوەی چەند قسەیەک بکات. پیاوەکە ڕادەکێشنە خوارەوە و بەپاڵ ڕەوانەی ژوورێکی تری دەکەن. یەکێ لە پیاوەکان ڕوو لە بەرنارد شۆ دەکات و دەڵێت: (داروین لە مێشکی ئەم کابرایە دایە.) دەڵێ ئەم کابرایە خەریک بوو کاتژمێرەکەی لە گیرفانی دەرخا و بڵێ (ئەی خودا، ئەگەر هەی بۆم بیسەلمێنە، بە یەک دەقیقە لە کۆڵم بکەوە.)

کابرایەکە بە بەرنارد شۆ دەڵێت: (چا نەبوو نەمانهێشت): بەرنارد شۆ یەکسەر کاتژمێرەکەی خۆی دەردەکات و دەڵێت: (لەبەر ئەوەی ئەم هاوولاتییە ڕێگای پێ نەدرا تاقی کردنەوەکەی خۆی تەواو بکات، پێویستە من بۆی تەواو بکەم.) (٤)

بەرنارد شۆ ناهێڵێت مشەوەشییەکە توندتر بێت، یەکسەر بابەتەکە دەگۆڕێت و خەڵکەکە دەگەڕێنێتەوە سەر مەسەلەی زەماوەندەکە.

هەروەکو ئەم هەڵوێستەی بەرنارد شۆ نیشانمان دەدات، داروینیزم گەلێ بەخێرایی خۆی لەناو دنیای کولتوورەوە چەسپاند. لە بواری ئەدەبیشدا، داروینیزم یەکێ لە ڕێچکە سەرەتاییەکانی مۆدێرنیزمی لێ پەیدا بوو کە بە ناچڕەلیزم دەناسرێت. لەناو دنیای ئەم ڕێبازەی ئەدەبدا دەسەڵاتی سەرەکی لە دەست ئادەمیزاد نییە، بەڵکو لە دەست سروشت و مێژوو و بایۆلۆجی و بارودۆخی ژیانە واتە ئادەمیزاد چی بەسەر دێت، یاخود چ جۆرە مرۆڤێکی لێ پەیدا دەبێت، یاخود دوارۆژی چۆن دەبێت، ئەم پرسانە بەگوێرەی ناچڕەلیزم لە دەرەوەی دەسەڵاتی ئادەمیزادن. ئادەمیزاد وەکو دیلێکە کەوتۆتە ژێر دەسەڵاتی جۆرەها بارودۆخ: لە لایەکەوە چۆنیەتی گەورەبوونی لەناو ماڵ و کۆڵان و شارو کۆمەڵ و پێوەندییەکانی بایۆلۆجی لەگەڵ باوک و دایکیدا، لەلایەکی ترەوە ڕەوشی مێژوویی و

سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی ئەم چەرخەی کە لە ژێریدا هەوڵ دەدات ژیانێک بۆخۆی پەیدا بکات. لەبەر ئەوەی سروشت نەیکردۆتە عادەت زگی بەهیچ لایەک بسووتێت، لەناو دنیای ناچرەلیزمدا بەهێزو بە توانا سەردەکەون و شێوەی ژیان و سروشت دەگۆڕن. بێ تواناو لاوازیش دەکەونە ژێرەوە و بەلاوە دەنرێن.

لەلایەکەوە، ئەم دنیایەی داروین بوو بە سەرچاوەی دڵتەنگی و بێ هیوایی و بێ ئارامی بۆ گەلێ لە هونەرمەندان و نووسەران، بەتایبەتی ئەوانەی کە لە دنیای کۆندا ڕاهاتبوون و ئامادە نەبوون دەسەڵاتە ئاینییەکان بخەنە ژێر پرسیارەوە.

یەکێ لەمانە ڕۆماننووسێکی ئینگلیزی بوو بەناوی جۆرج گیسینگ کە دەڵێ: دنیای داروینیزم (مێشکی پیاو تاریک دەکات و دڵی ڕەق دەکات و جوانی و سادەیی ژیان تێک دەدات). (٥) لە وەڵامدانەوەی ئەم قسەیە، داروینیزم دەڵێت بە هیچ شێوەیەک ژیانیش سادە نەبووەو سادە نابێت.

لە بەرەیەکی تردا، چەندەها نووسەر و هونەرمەندی دیکە بەپێچەوانەی گیسینگەوە تەماشای ئەم دنیایە دەکەن. ئەم نووسەرانەی وەکو: تۆماس هاردی و جۆرج مێرەدیپ و ئەی. ئێس. سوینبێرن و سامۆیل بەتلەر و بەرنارد شۆو چەندانی تر، دەڵێن ڕاستە بەتێکچوونی دنیای کۆن ئادەمیزاد تووشی مەترسی و ئاڵۆزی بوو، بەڵام لە هەمان کاتیشدا داروینیزم جۆرەها شیمانەی possibilities نوێی هێنا مەیدانەوە.

بۆ ئەم مەبەستە بەرنارد شۆ بە نزیکی، دوو ساڵی تەرخان کرد (١٩١٩- ١٩٢١) بۆ ئەوەی لە مەسەلەی داروینیزم بکۆڵێتەوە. بەرنارد شۆ داروینیزم وەسف دەکات بە تاکە ئایینی دنیای نوێ، بەڵام یەک عەیبی سەرەکی تێدا دەبینرێت: ئەم ئایینە شوێنێکی نییە بۆ هیوا. بەرنارد شۆ لێرەدا چاک ئاگادارە بێ هیوایی ژیان دەکوژێت، بەڵام لەبەر ئەوەی لە دوای داروینەوە چیتر لە توانای ئایینە ئاسمانییەکان نییە هیوا بە خەڵک ببەخشن، پێویستە لەمەودوا لەناو داروینیزم جێگایەک بۆ هیوا بدۆزرێتەوە، بەڵام چۆن؟ بەم شێوەیە: بەرنارد شۆ مردن حساب دەکات نەک کۆتایی، بەڵکو بە ڕووداوێک کە بەهۆیەوە ژیان لە ڕووی بایۆلۆجییەوە بەرەو پێشکەوتن دەڕوات، واتە ژیان لەناو سروشتدا هەتا دێت بەهێزو بەتواناتر دەبێت.

ئەم لێکۆڵینەوەیە زەحمەتترین و ئەستوورترین درامای بەرنارد شۆی لێ پەیدا بوو، پێنج دراما لەناو یەک بە ناونیشانی back to Methuselah (بگەڕێنەوە بۆ مەثوسەلە) واتە بۆ کورەکەی ئینۆک کە بەگوێرەی ئینجیلەوە تەمەنی گەیشتۆتە ٩٦٩ ساڵ).

لەم درامایەدا، بەرنارد شۆ دنیایەکی داروینی دروست دەکات، پڕ لە جووڵانەوەو گەشەدان، دنیایەک کە تێیدا بە یارمەتی هێزی ژیانەوە تەمەنی ئادەمیزاد دەگاتە ٣٠٠ ساڵ و بۆی هەیە زیاتریش بژێت. واتە لێرەدا تەمەن زۆری دەبێتە جێگری هیوا و ئەرکەکانی جێ بەجێ دەکات. ئا بەم شێوەیە بەرنارد شۆ هەوڵ دەدات بناغەیەکی فەلسەفی پێک بێنێت بۆ ئەوەی جارێکی تر هیوای بێنێتە ناو ژیانەوە.

لە بەشی یەکەمی ئەم درامایەدا چاومان بە ئادەم و حەوا دەکەوێت. ئادەم گەلێ لە خۆی بە ڕقە، چونکە ڕای لە دەموچاوەکەی نییە. ئادەم بەردەوام دەنووزێتەوە: (من دەمەوێ جیاواز بم، دەمەوێ باشتر بم، دەمەوێ لە نووژەنەوە دەست بەژیان بکەمەوە، جارێکی تر یان دوو جاری تر، دەمەوێ وەکو مار کراسەکەم دابدڕم و کراسێکی دی لەبەر بکەم.) (٦)

ئادەم لە ژیان دەترسێت و لە توانایدا نییە بەهیچ شێوەیەک سەرەدەری لە دنیای داروینیزم دەربکات. ئەم بارودۆخە دڵی ئادەم توند دەکات، یان هەروەکو خۆی دەڵێت: (لای من ترس لە هیوا بەهێزترە) (٧) وەکو ئێمە، ئادەم لە ژیان بەترسە، چونکە ئەوەی کە جاران بەیارمەتی ئاینەوە لە ژیاندا مسۆگەر بوو، ئێستاکە مسۆگەر نییە. ئادەم دنیایەکی مسۆگەری دەوێت.

بەپێچەوانەی ئادەمەوە، کە حەوا تەماشای دنیا دەکات لە هەموو لایەکەوە نیشانەکانی هیوا دەبینێت بۆ حەوا خۆشی دنیا لەوەدایە کە دوارۆژەکەی مسۆگەر نییە، دوای ئەوە کە هەردووکیان نزیکەی هەزار ساڵ پێکەوە دەژین و دەگەنە سەدەی بیستەم، حەوا بە پێویستی دەزانێت هەردووکیان واز لە مجێوراتی ژیان بهێنن واتە بمرن، ژیان بدەنە دەست پیاو و ژنێکی تر کە چاکتر لە خۆیان، سروشت ئامادەی کردوونە بۆ ژیانی سەدەی بیستەم.

بۆ بەرنارد شۆ ئەم جۆرە گۆڕانە بە بێ مانا ڕوو نادات، بەڵکو بریتییە لە پرۆژەیەکی بایۆلۆجی پێویست کە

بەهۆی هێـزی ژیانەوە ڕوو دەدات. ئادەم لـەم کـێـشـەیەدا سەری دەرناچێت لەبەر ئەوەی نیـمچە گێل و دڵتـەنگە، بەڵام حەوا چاک لـەم مـەسـەلەیە دەگات، چونکە دەزانێت ئێستا و ڕابردوو دواڕۆژ پێکەوە بەستـراون و بەگوێرەی هێزی ژیانەوە کاردەکەن، بەڵام بۆ درامانووسی ئەمریکی یوجین ئۆنیل ئادەمیزاد هەرچەندە هەوڵ بدات، بۆی نییە بتوانێت لەنێو بازنەی ناچڕەلیزمەوە خۆی ڕزگار بکات.

بۆ ئەم مەبەستە، لە دراما بەناوبانگەکەیدا بەناونیشانی (گەشتێکی دوورو درێژ لە ڕۆژەوە بۆ شەو) ئۆنێل ژیان دەکات بە جۆرە گەشتێک کە لە ڕووناکییەوە دەست پێ دەکات و لە تاریکیدا کۆتایی دێت، واتە گەشتێک کە تێیدا سوکان لە دەست ژیانە، نەک لە دەست ئادەمیزاد .

ئۆنیل ئەم درامـایەی لە سـاڵی ١٩٤١دا تەواو کـرد، بەڵام ڕووداوەکـانی دەگـەڕێنەوە بۆ یەک ڕۆژ لە سـاڵی ١٩١٢دا. تیایدا ئۆنیل خێزانێکمان نیشان دەدات کە لە گـەڵێ بارەوە لە خـێـزانەکـەی باوکی دەچێت: باوک و دایکێکی پیـرو دوو کـوڕی جـاحـێڵ وەکـو زۆرێک لە باوکـان، باوکـەکـەی کـوڕەکـانی بەدڵ نیـیـە، چونکە یەکێکیان لە سی ساڵی تێپەڕاندووە و ئەوی تر بیست و یەک ساڵە، هەردووکیان بێکارن. وەکو زۆربەی کوڕان، کوڕەکانیش ڕایان لە دایک و باوکیان نییە. بەلایانەوە باوکـیـان گـەلێ ڕەزیلەو دایکیـان گـەلێ بە پرتە پرتە. دایکەکـە، مـێـری، وەختـە لە دەردی پیـری شـێت بێت. بەردەوام دەسـتـەکـانی دەلەرزن و چاوەکـانی تەمـاشـای بۆشایی دەکەن. باوکەکەش، جەیمس تارۆن هەوڵ دەدات بەیارمەتی ویسکییەوە خۆی لە دڵتەنگی قورتار بکات. کوڕە گچکەکەیان ئێدمەند نەخۆشی سیلی هەیەو دنیای لەبەر چاوی تاریک بووە.

هەرچەندە ئەمـریکی بوو، ئۆنیل شـارەزایەکی چاکی هەبوو لە نووسـینەکـانی مـارکس و فـرۆید و داروین و شـۆپنهـاوەر و بەرناردشـۆ و ئـیـبـسن و چەندانی تر لە نووسـەرانی ئەورووپی و بە ڕێگای ئەمـانەوە ئۆنیل جێگایەکی بۆ خۆی کردەوە لە نیو مۆدێرنیزمی ئەمریکی. ئۆنیل بڕیاریدا ناچڕەلیزم لەگەڵ مەبەستەکانیدا دەگونجێن چاکتر لە شێوەکانی تری مۆدێرنیزم.

دنیـای ناچڕەلیـزمی ئەم درامـایە هەتا بلێـی تاریکە. تیایدا، ڕابردوو یا سروشت یان ژیان، ژیانی لەم خێزانە تاڵ کردووە. هەمـوو ئەندامەکان هەست بەوە دەکەن هیچ چارەیەکیان نییە دژی ئەم هێزە تاریکەی کە لەناو گوتاری ناچڕەلیزمدا بەژیان دەناسرێت.

هەروەکو دایکەکە دەڵێت:

(هیچ کـەسـێک لە ئێـمـە توانای گـۆڕینی ئەم شـتـانەی نییە کـە ژیان بەسـەرمـانی هێناوە. ئەم شـتـانە ڕوودەدەن پێش ئەوەی ئێمە ئاگاداریان بین و لەدوای ئەوەی کە ڕوو دەدەن، ئەم شـتـانە وامـان لێـدەکـەن شـتـی تریش بکـەین، تاوەی لێدێت هەموو شتێک دەبێتە کۆسپێک لە نێوان خۆمـان و ئەم جـۆرە کـەسـانەی کـە دەمـانەوێ ببین. ئا بەم شـێـوەیە بەیەکـجـارەکی ڕاسـتـەقـینەی خـۆمـان لێ ون دەبێت.)(٨)

لەدوای ئەم قـسـەیە، مـێـری کـەمـێـک ڕادەمـێنێت و بە مێردەکەی دەڵێت:

- (جـەیمس! ئێـمـە یەکـتـرمـان خـۆشویسـتـووە. هەمـوو کـاتێـک یەکـتـرمـان خـۆش دەوێت. قـەد نابێ ئەمـە لەبیـر بکەین. پێویست ناکات هەوڵ بدەین لەم شتانە تێبگەین کە لە تواناماندا نییە لێیان بگەین... ئەم شتانە کە ژیان بەسەرمانی هێناوە لە تواناماندا نییە نەتێیـان بگەین نە بیانگۆڕین.) (٩)

واتە لێرەدا بۆ مـێـری دنیـای داروینیـزم / ناچڕەلیـزم دنیـایەکی گـەلێ تاڵە، چونکە ئادەمـیـزاد کـەوتۆتە ژێر دەسـەڵاتی ژیانەوە و ژیان ناهێـڵـێت بەهیچ شـێـوەیەک ئادەمیزاد لە ڕێگای ژیانەوە دەربچێت.

ئا بەم شێـوەیە ئۆنیل، بە پێچەوانەی بەرناردشۆ، بێ هیـوا دەمـێنێـتـەوە و ناتوانێت تاڵاتی ژیان بەلاوە بنێت. دیسـان بە پێـچـەوانەی بەرنارد شـۆ، بۆ ئۆنیـل دنیـای ناچڕەلیزم ڕێگای پێکەنینیش نادات، لەباتی ڕابردوو لە بیـر بکرێت، دەبێت بە حـازرەکی. هەروەکـو جـارێکی تر مێری دەڵێت:

(ڕابردوو ئێـسـتـاکـەیە، وانییـە؟ هەروەها ئاییندەشـە. ئێـمـە هەمـوومـان هەوڵ دەدەین خـۆمـان لە ڕابردوو ڕزگـار بکەین، بەڵام ژیان لێ ناگەڕێت.)(١٠)

ئا بەم شـێـوەیە، لەنێـو دنیـای ناچڕەلیـزمی ئۆنیلەوە، ئەگـەر ئەمـڕۆ مـێـری دڵـتـەنگە، ئەمـە لەبەر ئەوەیە ژیان ڕێگای پێ نەداوە ببێت بە مۆسـیـقـارێکی کـلاسـیـکی. لەباتی ئەوە، ژیان مێری کرد بە ژنی ماڵەوەو دایکی دوو کوڕی بلح. ئەگـەر ئەمڕۆ تایرۆنی مێردی کابرایەکی پارە پەرستە، ئەمە لەبەر ئەوەیە ڕابردووەکەی پڕ لە هەژاری و

چەوسانەوە بووە. ئەگەر ئیمڕۆ ئیدمەند گاڵتە بەخوداو ژیان دەکات، ئەمە لەبەر ئەوەیە نەخۆشییەکەی بێ ئاواتی کردووە، هەروەها ئەمە لەبەر ئەوەیە ئیدمەند چاک دەزانێت سروشت بەلاوازی پێکی هێناوەو ڕێگای گەشەکردنی لێگرتووە، بۆیە ئیدمەند بە باوکی دەڵێت:

(لەدایکبوونی من هەڵەیەک بوو. من لە ژیاندا سەرکەوتووتر دەبووم، ئەگەر ماسییەک یان باڵندەیەکی ماسیگر بام.) (١١)

1

1- D.H. Laerence, Selected Literary Criticism, ed. Anthony Beal (London: Heinemann, 1956), P.266.

2- Virginia Woolf, “Mr Bennet and Mrs Brown” (1942), reprinted in Collected Essaya, volume I (London: Constable, 1966), p.321.

3- August Strindberg, Miss Julie (1889), (New York: Dover,1992), p. xii.

4- Herbert Klee. Cited in Modernism: A Guide to European Literature. Ed. Malcolm Bradury and James MeFarlane. (London: Penguin, 1991), p.48.

6- T.E. Hulme, “Romanticism and Classicim,” in Speculations: Essaus on Himanism and the Philosophy of Art (London: Routledge, 1994), pp.188, 126, 132.

2

1- George Orwell, quoted in Peter Stansky and William Abrahams, The Unknown Orwell (London: Constable, 1973), p.61.

2- Robert Grabes, quoted in paul Fussell, The Great War and Mondern Memory (Oxford University Press, 1975), pp. 25-7.

3- Ibid., pp. 75-6.

4- Nevill Coghill, “Sweeny Agonistes,” in Richard March and Tambi Muttu, eds.,T.S.Eliot: A Symposium (London: Editions Poetry, London, 1948), p.82.

5- Quoted in Valerie Eliot, ed., The Waste Land: Facsimile and Transcript of the Original Drafts (London: Faber & Faber Orwell, The Road to Wigan Pier (London: Gollancz, 1937), pp.170-71.

3

1- Thomas Henry Huxley, cited in Malcolm Bradbury and James Mcfrlane, eds., Modernism 1890-1930. (Jarmondsworth: Penguin, 1974, 1974). p.95.

2- Bertrand Reussell, cited in Michael Lebenson, A Genealogy of Modernism (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), p.127.

3- Bert James Loewenberg, ibid., p.89.

4- George Bernard Shaw, Shaw on Theater, ed. E.J.West (New York: Hill and Wang, 1958), p.220.

5- George Gossing, cited in Malcolm Bradbury and James MacFarlane, eds., Modernism 1890-1930. (Harmondsworth: Penguin, 1974),p. 35.

6- George Bernard Shaw, Back to Methuselah (London: Constable, 1945), pp.18-19.

7- Ibid., pp. 25-6.

8- Eugene O’Neill, Long Bay’s journey Into Night (New Haven: Yale University Press, 1967), p.22.

9- Ibid., p.45.

10- Ibid., p.61.

11- Ibid., p.78.